

Г.С. Морозова, канд. екон. наук, старш. викладач
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

СУТНІСТЬ ТА МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ

Постановка проблеми. Проблема сутності кредитного ризику та управління ним сьогодні є найактуальнішою для кредиторів різних рівнів, а особливо для фінансових установ. Кредитний ризик – основний вид фінансових ризиків, з яким стикаються банки у процесі своєї діяльності. Його поява спричинена, перш за все, несвоєчасним виявленням проблемних кредитів і недостатністю створених під них резервів, а також недосконалістю кредитного контролю в банках.

Банки повинні управляти кредитним ризиком таким чином, щоб отримувати максимально можливий прибуток, одночасно намагаючись максимально знизити ризик, безпосередньо пов'язаний з механізмом надання і погашення банківських кредитів. Під час визначення умов кредитного договору, і далі безпосередньо впродовж терміну його дії постає питання про вибір методів зниження ризиків, в тому числі кредитного. Ефективне управління рівнем ризику повинно включати ряд етапів, починаючи з виявлення факторів і закінчуючи постійним моніторингом ризику. Це питання не одноразове, тому що моніторинг ризику треба проводити регулярно, безперервно, постійно уточнюючи рівень ризику. Це говорить про те, що розробка надійної системи захисту від кредитного ризику є дуже актуальним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висока актуальність дослідження проблеми ефективного управління кредитними ризиками банків зумовлює наявність широкого кола наукових розробок з даної проблематики. При цьому основна увага дослідників, переважно, приділена уточненню відповідного понятійного апарату.

Проблемам визначення (ідентифікації), оцінки та методам управління кредитного ризику присвячені наукові праці вітчизняних та закордонних науковців – В.В. Вітлінського, О.В. Пернарівського, О. Євтуха, Л.О. Примостки, А.В. Белякова, С.Н. Кабушкіна, Дж. Сінкі, П. Роуза, І. Шарпа та ін. Проте узагальнення й аналіз опублікованих за такою проблематикою робіт дозволили зробити висновок про те, що питання формування методичних підходів до управління кредитним ризиком недостатньо розроблені як у науковому, так і в організаційно-

практичному аспектах. Тому об'єктивна потреба в подальшому поглибленні теоретичних і методичних досліджень пов'язана, насамперед, із необхідністю уточнення понятійного апарату та розробкою методів управління кредитними ризиками в комерційних банках.

Формулювання цілей статті. В зв'язку з цим, метою даної статті є визначення поняття кредитний ризик банку, як об'єкта управління, та дослідження методів управління кредитними ризиками в діяльності комерційного банку.

Виклад основного матеріалу. Кредитний ризик займає значне місце серед інших банківських ризиків. З метою здійснення банківського нагляду Національний банк виділив дев'ять категорій ризику, а саме: кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик зміни процентної ставки, ринковий ризик, валютний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик репутації, юридичний ризик та стратегічний ризик, які в свою чергу згрупував у дві групи: ті, що можуть бути кількісно оцінені та ті, що не можуть бути кількісно оцінені.

Але детальніше ми зупинимось саме на кредитному ризику. Для того, щоб з'ясувати сутність управління кредитним ризиком, спочатку дамо визначення поняттю «кредитний ризик». Різноманітні джерела економічної інформації подають багато визначень кредитного ризику. Деякі з них переплітаються та дублюються, а деякі вирізняються оригінальністю і нестандартністю підходу (таблиця). Так, більшість науковців визначають кредитний ризик як ризик неповернення у встановлений термін основного боргу та процентів за кредитом, що належать кредитору відповідно до кредитного договору.

Аналізуючи нормативні документи, можна виділити наступні трактування терміна “кредитний ризик”. У Наказі Міністерства фінансів України «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 13 "Фінансові інструменти"» № 559 кредитний ризик трактується, як ймовірність втрат однієї зі сторін-укладачів контракту про придбання фінансового інструмента внаслідок невиконання зобов'язання іншою стороною.

Ширше визначення кредитних ризиків наведено у Положенні Національного банку України “Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями”: “ризик невиконання позичальником зобов'язань за кредитними операціями банку, тобто ризик того, що сплата позичальником відсотків і основного боргу за кредитними операціями проводитиметься з відхиленнями від умов кредитної угоди або взагалі не проводитиметься”.

**Підходи науковців до визначення поняття
«кредитний ризик» банку**

Автори	Визначення
А.М. Бандурка та В.В. Глущенко [1]	ймовірність збитків у зв'язку з несвоєчасним поверненням позичальником основного боргу і відсотків за ним
О. М. Петрук[2]	можливість того, що в певний момент часу вартість кредитної частини банківського портфеля активів зменшиться у зв'язку з неповерненням, неповним або несвоєчасним поверненням кредитів, наданих банком
В.О. Здражевський [3]	можливе падіння прибутку банку і навіть втрата частини акціонерного капіталу в результаті неспроможності позичальника гасити і обслуговувати борг
І. Демчик [4]	потенційна можливість втрати сум основного боргу й відсотків по ньому, що виникає в результаті порушення цілісності руху звужуваної вартості під впливом різноманітних ризикотворюючих факторів (неповернення кредиту у зв'язку зі злиттям або поглинанням, банкрутством, шахрайством та ін.)
В.І. Грушко, О.І. Пилипченко, Р.В. Пікус [5]	Кредитний ризик може бути визначений як невпевненість кредитора у тому, що боржник буде спроможним і матиме наміри виконати свої зобов'язання відповідно до термінів та умов кредитної угоди
О.В. Пернарівський [6]	міра невизначеності щодо виникнення небажаних подій при здійсненні фінансових угод, суть яких полягає в тому, що контрагент банку не зможе виконати взятих на себе за угодою зобов'язань і при цьому не вдасться скористатися забезпеченням повернення позичених коштів
В.Ю. Подчесова [7]	імовірнісні негативні зміни у стані функціонування банку в разі виникнення небажаних та можливо непередбачених подій під час здійснення кредитного процесу, пов'язані з проявом конкурентної боротьби, які структуруються на події прямої або опосередкованої дії стосовно впливу на стан розвитку банку, що і визначає наявну множинність різновидів кредитних ризиків
М. Лепешкіна [8], А. Станіславчик [9]	Ймовірність зменшення вартості частини активів, представленої сумою виданих кредитів, або ймовірність зниження прибутковості від цієї частини активів значно нижче очікуваного рівня

* узагальнено автором

Узагальнюючи результати проведеного вище дослідження, відмітимо відсутність єдиного підходу до визначення сутності поняття “кредитний ризик”. Переважна більшість науковців при визначенні оперують поняттям дефолту позичальника або його нездатністю виконати умови кредитної угоди як єдиного його джерела. Це призводить до того, що з визначення виключаються фактори, що призводять до його появи, але не викликані дефолтом, насамперед, це стосується внутрішніх факторів ризику.

На нашу думку, кредитний ризик характеризує економічні відносини, що виникають між двома контрагентами – кредитором і позичальником з приводу перерозподілу фінансових активів. Відповідно, це вартісне вираження ймовірності відхилення ризикової позиції від очікуваних результатів (настання ризикової події) унаслідок невизначеності дії зовнішніх та внутрішніх щодо банку факторів.

Водночас, використовуючи поняття кредитного ризику щодо кредитної операції, необхідно розрізняти такі рівні кредитного ризику:

- кредитний ризик за окремою угодою – імовірність збитків від невиконання позичальником конкретної кредитної угоди;
- кредитний ризик усього портфеля – величина ризиків за всіма угодами кредитного портфеля.

Ризик окремого позичальника, зумовлений кредитоспроможністю, можна визначити як зовнішній. Цей вид ризику не залежить від банку. Кредитний ризик усього портфеля залежить від здатності банку правильно та ефективно управляти портфельним кредитним ризиком. Цей вид ризику є внутрішнім. Відповідно для кожного рівня використовуються різні методи оцінки ризику і методи управління ним, вони зумовлені різними факторами:

- ступінь концентрації кредитної діяльності банку переважно в одній галузі, чутливій до економічних змін;
- значна питома вага кредитів, виданих ненадійним клієнтам;
- концентрація діяльності банку в маловивчених, нових, нетрадиційних сферах;
- внесення частих чи істотних змін у політику банку щодо надання кредитів, формування портфеля цінних паперів;
- введення в практику занадто великої кількості нових послуг протягом короткого періоду;
- несумлінність позичальника;
- прийняття як застави цінностей, що важко реалізуються на ринку, чи схильних до швидкого знецінювання.

Кредитним ризиком, як і будь-яким іншим видом банківських ризиків, можна управляти, тобто використовувати методи, що дають змогу

певним чином спрогнозувати настання ризикової події та вжити заходів, спрямованих на мінімізацію збитків банку. Водночас, слід наголосити, що методи управління кредитними ризиками банків суттєво відрізняються в залежності від вищерозглянутих нами рівнів.

Так, основною метою управління кредитним ризиком на рівні окремого кредиту є впровадження заходів, спрямованих на мінімізацію втрат банку за окремою кредитною операцією у разі настання кредитного ризику.

Класифікацію методів управління кредитним ризиком на рівні окремого кредиту наведено на рис. 1.

Аналіз привабливості проекту, який кредитується, полягає у визначенні його реалістичності з ділового та економічного поглядів, у встановленні ступеня відповідності суми та строків кредиту меті цього проекту, а також оцінці достатності запропонованого забезпечення за кредитом. Це пов'язано з тим, що один клієнт може отримати кредити, які відрізняються за обсягами, строками, формами забезпечення, методами надання та погашення, а отже, супроводжуються різними за величиною кредитними ризиками.

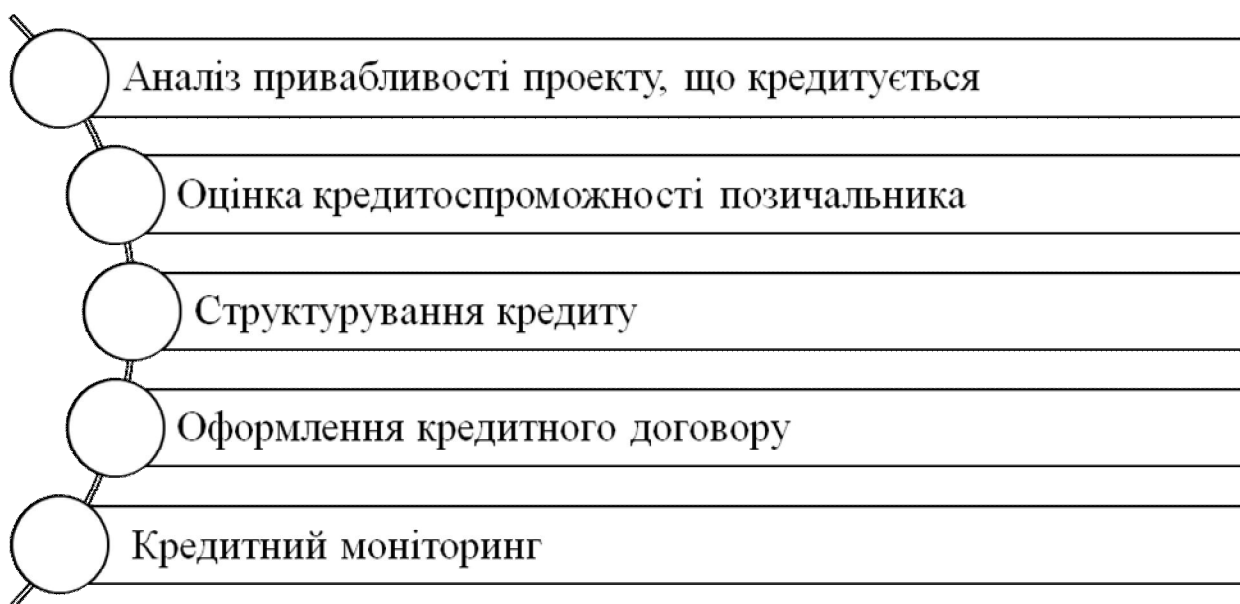


Рис. 1. Методи управління кредитним ризиком на рівні окремого кредиту

У процесі оцінки кредитоспроможності позичальника визначається рівень ризику кредитної операції. Вітчизняні банки розробляють власні внутрішні положення та методички аналізу кредитоспроможності позичальників, в основу яких, як правило, покладено методичні

рекомендації Національного банку щодо оцінки кредитоспроможності та фінансової стабільності позичальника.

Структурування кредиту полягає у визначенні таких параметрів кредиту, як сума, строк, вид і вартість забезпечення, розмір відсоткової ставки, порядок видачі кредиту та графік погашення заборгованості позичальником.

У процесі оформлення кредитного договору визначаються умови, які б задовольняли потреби як позичальника, так і банку. На цьому етапі кредитний договір, договір застави та інші документи (договір гарантії або поручительства, підтвердження прав власності тощо) повинні ретельно перевірятися юридичними службами та представниками контролюючих підрозділів з метою недопущення помилок і зниження документарного ризику.

Основна мета кредитного моніторингу полягає в тому, щоб не допустити підвищення кредитного ризику понад установлений рівень. На підставі кредитного моніторингу банк може оцінити сукупний ризик кредитного портфеля та визначити майбутню потребу в нарощуванні банківського капіталу.

Особливістю перелічених методів є необхідність їх послідовного застосування, оскільки одночасно вони становлять етапи кредитного процесу. Якщо на кожному етапі перед кредитним інспектором поставити завдання оцінити рівень кредитного ризику та вжити заходи для його мінімізації, то кожен з етапів кредитного процесу може розглядатись як метод управління ризиком на рівні окремого кредиту.

Управління кредитним ризиком на рівні кредитного портфеля здійснюється з метою підтримання загального рівня ризику кредитного портфеля у встановлених допустимих межах і забезпечення запланованого рівня дохідності кредитної діяльності банку.

Основні методи управління кредитним ризиком на рівні кредитного портфеля наведено на рис. 2.

Метод диверсифікації кредитного портфеля полягає в розміщенні кредитних ресурсів серед широкого кола позичальників, які відрізняються один від одного як за певними характеристиками (статус, форма власності, обсяг валового доходу, розмір капіталу та ін.), так і за умовами діяльності (галузь економіки, географічний регіон). Виокремлюють три види диверсифікації: галузеву, географічну та портфельну.

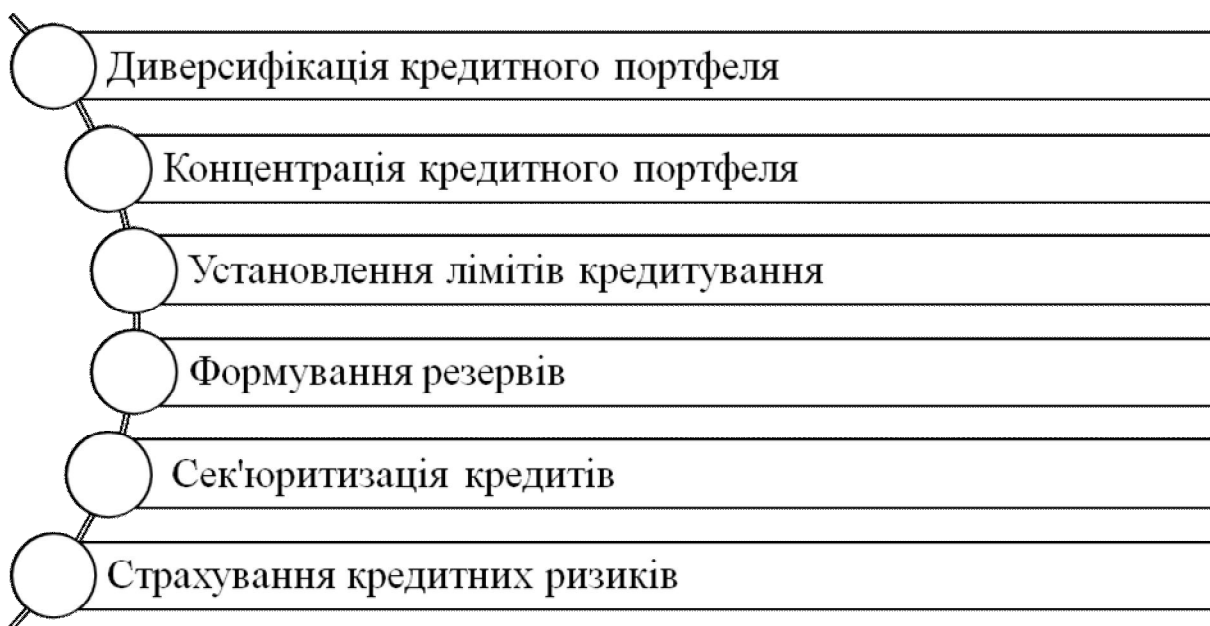


Рис. 2. Методи управління кредитним ризиком на рівні кредитного портфеля

Якщо банки в гонитві за прибутками ігнорують метод портфельної диверсифікації або використовують його неповною мірою, це призводить до підвищення ризиковості їх кредитних портфелів. Наприклад, портфелі, сформовані за рахунок кредитів, наданих підприємствам малого та середнього бізнесу, а також споживчих кредитів характеризуються вищим рівнем доходності, але й вищим рівнем ризиковості, що може призвести до значних збитків банку у випадку настання кредитного ризику. Використання портфельної диверсифікації допомагає банкам збалансувати ризик і доходність кредитного портфеля.

Але, зважаючи на певні переваги методу диверсифікації, його слід застосовувати дуже обережно, спираючись перш за все на результати статистичного аналізу і прогнозування, враховуючи можливості банку і рівень менеджменту. Надмірна диверсифікація кредитного портфеля може призвести не до зменшення, а навпаки, до зростання кредитного ризику, адже навіть великий банк не завжди має достатню кількість висококваліфікованих фахівців, котрі володіють глибокими знаннями в багатьох галузях економіки, знають специфіку різних географічних територій та мають практичний досвід роботи з різними категоріями позичальників.

Концентрація є поняттям, протилежним за економічним змістом диверсифікації кредитного портфеля, і передбачає зосередження кредитних ресурсів у певних галузях економіки або кредитування певних

категорій клієнтів, які характеризуються однаковими особистісними характеристиками (наприклад, юридичним статусом, обсягом валового доходу тощо) або географічним розміщенням. У цьому випадку банк віддає перевагу кредитуванню галузей економіки або певних груп позичальників, які характеризуються підвищеною дохідністю. Як правило, банки концентрують свої кредитні ресурси у таких галузях економіки, як паливно-енергетичний комплекс, оптова та роздрібна торгівля, інвестування нерухомості тощо. Останнім часом банки також віддають перевагу кредитуванню фізичних осіб. Концентрацію, як і диверсифікацію, поділяють на галузеву, географічну і портфельну.

Водночас, надмірна концентрація кредитного портфеля значно підвищує рівень кредитного ризику, і за цих обставин виникає необхідність визначення верхньої (допустимої) межі концентрації. Як доводить зарубіжний досвід, саме надмірна концентрація кредитного портфеля стала причиною зниження фінансової стійкості та банкрутства ряду банків протягом 70-80-х рр. минулого століття.

Таким чином, одним із завдань керівництва банку є визначення оптимального рівня диверсифікації та концентрації кредитного портфеля з урахуванням кредитної стратегії, можливостей банку і конкретної економічної та політичної ситуації в країні або регіоні.

Встановлення лімітів – це метод управління кредитним ризиком, який полягає у встановленні максимально допустимих розмірів наданих кредитів або кредитного портфеля в цілому. Ліміт встановлюється як максимально допустимий розмір кредиту, наданий одному позичальнику чи групі позичальників, і виражається як в абсолютних граничних величинах (сума кредиту в грошовому вираженні), так і у відносних показниках (коефіцієнти, індекси, нормативи). За базу під час розрахунку відносних показників може братися розмір капіталу банку, розмір кредитного портфеля, валюта балансу та інші показники. Наприклад, ліміт може бути встановлений як максимально допустимий розмір кредиту, виданий одному позичальнику в грошовому вираженні, або як максимально допустиме відношення суми кредитів, наданих у певну галузь економіки до загальної суми кредитного портфеля.

Встановлення лімітів кредитування дає банкам можливість знизити втрати від надмірної концентрації кредитного портфеля у певних галузях або за певними групами позичальників, а також диверсифікувати кредитні ресурси і забезпечити сталі прибутки.

Резервування як метод управління кредитним ризиком полягає у формуванні спеціальних резервів під кредитні ризики, які використовуються банком для відшкодування втрат у разі неповернення

кредиту або відсотків за кредитом. Цей метод базується на одному з принципів міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та звітності – принципі обачливості, відповідно до якого банки мають оцінювати якість своїх кредитних портфелів на звітну дату з погляду можливих втрат за кредитними операціями. Для покриття цих втрат банк формує спеціальний резерв під стандартну та нестандартну заборгованість за кредитом у сумі класифікованих за ступенем ризику кредитних операцій банку.

Формування резерву є одним із методів зниження кредитного ризику на рівні банку, який виконує функцію захисту інтересів вкладників, кредиторів та акціонерів. Одночасно формування резервів за кредитними операціями дає змогу підвищити надійність і стабільність банківської системи в цілому.

Сек'юритизація кредитів (від англ. securities – цінні папери) – спосіб трансформування боргових зобов'язань банку у ліквідні інструменти ринку капіталів у формі цінних паперів. Сек'юритизація кредитів є однією з форм продажу банками своїх кредитних вкладень. Її суть полягає в тому, що банк емітує під частину дохідних активів цінні папери і реалізує їх на відкритому ринку. Інвестор, який придбав такі цінні папери, одержує право на частину пулу і відповідно на отримання доходів, джерелом яких є відсотки й суми платежів із погашення основного боргу за кредитом. У такий спосіб банк повертає кошти, витрачені на придбання неліквідних активів. За допомогою сек'юритизації банки поліпшують ліквідність, підвищують якість кредитного портфеля, знижують кредитний і відсотковий ризики, пов'язані з цими активами, а водночас продовжують обслуговувати сек'юритизовані позики, інкасувати відсотки і платежі за основним боргом, одержуючи відсоткові доходи.

Але можливості вітчизняних банків щодо використання сек'юритизації кредитів обмежені у зв'язку з певними проблемами, що зумовлені:

- недосконалістю нормативно-законодавчої бази (деякі аспекти сек'юритизації взагалі не регулюються законодавчими актами);
- незначною кількістю інвесторів, готових розміщувати кошти в цінні папери, емітовані під пул дохідних активів;
- незначною кількістю банків, здатних сформувати значний портфель якісних, а саме однорідних кредитів;
- великим ризиком сек'юритизації та ін.

Сутність страхування як методу управління кредитним ризиком полягає у визнанні ризику неплатежу чи неплатоспроможності позичальників, який виникає у процесі кредитування. У цьому випадку

банк вдається до послуг страхової компанії, якій він передає ризик неповернення кредиту.

Страхування кредитного ризику можливе за двома варіантами:

1) кредитор (страхувальник) страхує сукупну заборгованість за кредитами (кредитний портфель) до моменту її погашення всіма позичальниками;

2) кредитор страхує заборгованість окремого позичальника або групи позичальників.

Істотним недоліком другого варіанта є можливість селекції ризиків, тобто передачі банком для страхування лише великих ризиків з великою ймовірністю настання, а тому страховики приймають їх дуже неохоче.

Висновки. З вищевикладеного можна зробити висновок, що кредитний ризик є невід'ємною складовою банківських діяльності і займає домінуюче становище в системі банківських ризиків. Банк може відмовитись від кредитного ризику шляхом припинення кредитування, проте цим самим він відмовляється від отримання прибутку. Тому управління кредитними ризиками – є найважливішим завданням будь-якого банку, а вибір правильного методу управління кредитним ризиком дозволить підвищити надійність, стабільність та конкурентоспроможність банківської системи, що позитивно впливатиме на загальний економічний стан країни.

Бібліографічний список: 1. Бандурка А.М. Деньги и кредит : учебн. пособ. / А.М. Бандурка, В.В. Глущенко – Харьков : Изд-во Ун-та внутр. дел, 2004. – 480 с.; 2. Петрук О.М. Банківська справа: навч. посібник / О.М. Петрук. – К.: Кондор, 2004. – 461 с. 3. Здражевский В.О. Минимизация рисков: основные принципы построения эффективной системы управления финансовой мощности в банке / В.О. Здражевский // Аналитический банковский журнал. – 2002. – № 4 (83). – С. 11–21. 4. Демчик І. Управління кредитним ризиком / І. Демчик // Банківський менеджмент. – 2008. – № 8. – С. 5–12. 5. Грушко В.І. Управління фінансовими ризиками / В.І. Грушко, О.І. Пилипченко, Р.В. Пікус. – Київ: Інститут економіки і права “Крок”, 2000. – С. 24-29. 6. Пернарівський О.В. Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків // Вісник НБУ. – 2004. – № 4. – С. 44–48. 7. Подчесова В.Ю. Управління кредитним ризиком банку [Текст]: автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.08 “Гроші, фінанси і кредит» / В.Ю. Подчесова. – Суми, 2009. – 19 с. 8. Лепешкина М.Н. Методологические аспекты оценки рисков [Текст] / М.Н. Лепешкина // Менеджмент в России и зарубежом. – 2001. – № 6. – С. 23–26.

9. Станиславчик Е.Н. Риск-менеджмент на предприятии. Теория и практика [Текст] / Е.Н. Станиславчик. – М.: Ось-89, 2002. – 80 с.

Морозова А.С. Сущность и методы управления кредитным риском банка. В статье раскрыто понятие кредитного риска, выявлены основные его факторы, а также проанализированы методы управления кредитным риском коммерческого банка.

Morozova A. Essence and methods of management the credit risk of bank. The concept of credit risk is exposed in the article, his basic factors are exposed and also the methods of management the credit risk of commercial bank are analysed.